

Ю. О. Тітов, Н. М. Білявина, В. Я. Марків,
 член-кореспондент НАН України М. С. Слободяник,
 В. В. Полубінський

Синтез та кристалічна структура ніобатостанату та танталостанату барію

Термообробкою спільноосаджених гідроксикарбонатів синтезовано сполуки $\text{Ba}_6\text{B}_4^{\text{V}}\text{SnO}_{18}$ ($\text{B}^{\text{V}} - \text{Nb}, \text{Ta}$), методом рентгенівської дифракції на порошках визначено їх кристалічні шаруваті перовськітоподібні структури (ШПС). Встановлено належність кристалічних структур сполук $\text{Ba}_6\text{B}_4^{\text{V}}\text{SnO}_{18}$ ($\text{B}^{\text{V}} - \text{Nb}, \text{Ta}$) до структурного типу $\text{Ba}_6\text{Nb}_4\text{TiO}_{18}$. Параметри елементарних комірок $\text{Ba}_6\text{B}_4^{\text{V}}\text{SnO}_{18}$, нм: $a = 0,58021(3)$, $c = 4,2553(3)$ ($\text{B}^{\text{V}} - \text{Nb}$); $a = 0,5798(1)$, $c = 4,263(1)$ ($\text{B}^{\text{V}} - \text{Ta}$); просторова група R-3m. Значення факторів недостовірності R_{B} дорівнюють 0,061 ($\text{B}^{\text{V}} - \text{Nb}$) й 0,067 ($\text{B}^{\text{V}} - \text{Ta}$). Проаналізовано особливості ШПС сполук $\text{Ba}_6\text{B}_4^{\text{V}}\text{SnO}_{18}$ та встановлено взаємозв'язки склад-будова ШПС.

Підвищений інтерес до сполук типу $\text{A}_n\text{B}_{n-1}\text{O}_{3n}$ ($\text{A} - \text{Ba}, \text{Sr}, \text{La}, \text{Nd}; \text{B} - \text{Nb}, \text{Ta}, \text{Ti}, \text{Zr}; n = 6$) із шаруватою перовськітоподібною структурою (ШПС) зумовлений наявністю у керамік на їх основі комплексу діелектричних характеристик, які відповідають вимогам сучасної мікрохвильової техніки [1–5]. Розуміння природи електрофізичних властивостей сполук $\text{A}_6\text{B}_5\text{O}_{18}$ неможливе без знання деталей їх кристалічної будови, проте незначна кількість таких сполук ускладнює розв'язання цієї задачі.

У даній роботі виконано дослідження можливості утворення та визначення кристалічної структури перших олововмісних сполук типу $\text{A}_n\text{B}_{n-1}\text{O}_{3n}$ з $n = 6$ складу $\text{Ba}_6\text{B}_4^{\text{V}}\text{SnO}_{18}$ ($\text{B}^{\text{V}} - \text{Nb}, \text{Ta}$).

Полікристалічні зразки сполук $\text{Ba}_6\text{B}_4^{\text{V}}\text{SnO}_{18}$ ($\text{B}^{\text{V}} - \text{Nb}, \text{Ta}$) синтезували термообробкою ($T = 1570 \text{ K}$, $\tau = 5$ год) шихти спільноосаджених гідроксикарбонатів зі співвідношенням $\text{Ba} : \text{B}^{\text{V}} : \text{Sn} = 6 : 4 : 1$. Як вихідні речовини використано водні розчини BaCl_2 й SnCl_4 марок “х. ч.” та метанольні розчини NbCl_5 й TaCl_5 марок “о. с. ч.”. Осаджувач — водний розчин аміаку і $(\text{NH}_4)_2\text{CO}_3$ з $\text{pH} \approx 8,5$. Рентгенівські дифракційні спектри сполук $\text{Ba}_6\text{B}_4^{\text{V}}\text{SnO}_{18}$ записано на дифрактометрі ДРОН-3 у дискретному режимі (крок сканування $0,03^\circ$, експозиція в точці 5 с) на мідному фільтрованому випромінюванні. Управління процесом зйомки та збором інформації, початкова обробка дифрактограм, а також структурні розрахунки виконано з використанням апаратно-програмного комплексу [6].

Дифрактограми сполук $\text{Ba}_6\text{B}_4^{\text{V}}\text{SnO}_{18}$ ($\text{B}^{\text{V}} - \text{Nb}, \text{Ta}$) виявилися подібними до дифрактограм відомих сполук типу $\text{A}_n\text{B}_{n-1}\text{O}_{3n}$ з $n = 6$. Їх індексування показало належність структури $\text{Ba}_6\text{B}_4^{\text{V}}\text{SnO}_{18}$ ($\text{B}^{\text{V}} - \text{Nb}, \text{Ta}$) до тригональної сингонії. Систематика погасань відбиттів, а також особливості будови ШПС сполук типу $\text{A}_n\text{B}_{n-1}\text{O}_{3n}$ з $n = 6$ (чергування шарів AO_3 за типом $(gkkk)_3$ [5]) вказують на належність ШПС $\text{Ba}_6\text{B}_4^{\text{V}}\text{SnO}_{18}$ до центросиметричної просторової групи R-3m.

Визначення ШПС сполук $\text{Ba}_6\text{B}_4^{\text{V}}\text{SnO}_{18}$ ($\text{B}^{\text{V}} - \text{Nb}, \text{Ta}$) проведено методом порошку із початковими моделями структури з просторовою групою R-3m, для побудови яких використано структурні дані сполуки $\text{Ba}_6\text{Nb}_4\text{TiO}_{18}$ [7]. Зівставлення експериментальних і розрахованих для таких моделей структури інтенсивностей показало їх задовільну збіжність.

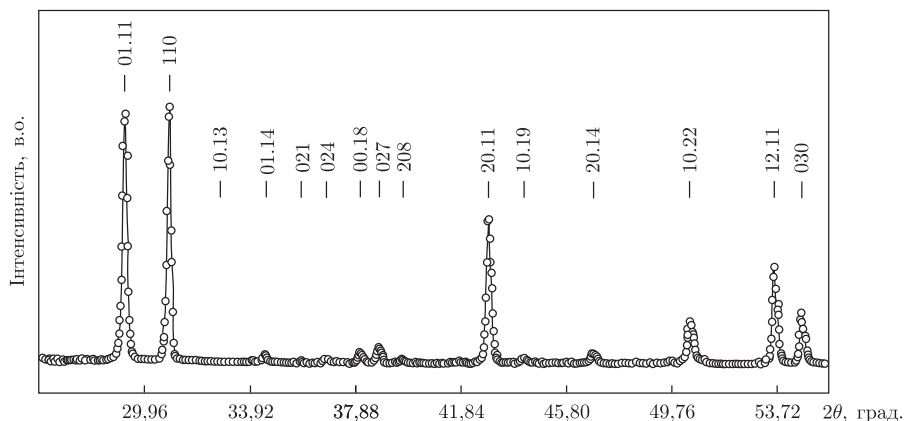

Рис. 1. Фрагмент дифракційного спектра порошків (крапки) та розрахунковий спектр (суцільна лінія) сполуки $Ba_6Nb_4SnO_{18}$ ($CuK\alpha_1$ випромінювання)

Результати уточнення моделей структури $Ba_6B_4^V SnO_{18}$ (B^V — Nb, Ta), а також їх дифракційні дані демонструють рис. 1–3 і табл. 1, 2. Уточнені при розрахунку структури складу $Ba_6B_4^V SnO_{18}$ у межах похибки визначення відповідали експериментально заданим.

ШПС сполук $Ba_6B_4^V SnO_{18}$ (B^V — Nb, Ta) виявилися, як і очікувалося, близькими одна до одної. Побудовані ШПС з двовимірних (нескінченних у напрямках осей X й Y) перовськітоподібних блоків завтовшки в п'ять шарів октаєдрів MeO_6 (див. рис. 2). При цьому безпосередній зв'язок між зовнішньоблочними октаєдрами MeO_6 сусідніх перовськітоподібних блоків у ШПС $Ba_6B_4^V SnO_{18}$ (B^V — Nb, Ta) є відсутнім. Блоки розділені зовнішньоблочним шаром деформованих кубооктаєдрів $Ba(2)O_{12}$ та утримуються разом за допомогою зв'язків

Таблиця 1. Кристалографічні дані сполук $Ba_6B_4^V SnO_{18}$ (B^V — Nb, Ta)

Позиція	Атом	$Ba_6Nb_4SnO_{18}$				$Ba_6Ta_4SnO_{18}$			
		X	Y	Z	З. п.*	X	Y	Z	З. п.*
6c	Ba(1)	0	0	0,1384(4)	1	0	0	0,1360(5)	1
6c	Ba(2)	0	0	0,3136(3)	1	0	0	0,3168(4)	1
6c	Ba(3)	0	0	0,4137(3)	1	0	0	0,4127(5)	1
6c	$B^V(1)$	0	0	0,0500(4)	1	0	0	0,0529(3)	0,75(4)
6c	Sn(1)	—	—	—	—	0	0	0,0529(3)	0,25(4)
6c	$B^V(2)$	0	0	0,2243(5)	1	0	0	0,2235(4)	0,75(4)
6c	Sn(2)	—	—	—	—	0	0	0,2235(4)	0,25(4)
3b	Sn(3)	0	0	0,5	1	—	—	—	—
3b	Ta(3)	—	—	—	—	0	0	0,5	1
18h	O(1)	0,503(2)	$-x$	0,142(1)	1	0,487(1)	$-x$	0,136(2)	1
18h	O(2)	0,495(1)	$-x$	0,306(1)	1	0,491(1)	$-x$	0,302(1)	1
18h	O(3)	0,502(2)	$-x$	0,419(1)	1	0,502(2)	$-x$	0,419(2)	1
Пр. група		R-3m (no 166)				R-3m (no 166)			
Параметри ґратки, нм		$a = 0,58021(3)$, $c = 4,2553(3)$, $\alpha = 90^\circ$, $\beta = 90^\circ$, $\gamma = 120^\circ$				$a = 0,5798(1)$, $c = 4,263(1)$, $\alpha = 90^\circ$, $\beta = 90^\circ$, $\gamma = 120^\circ$			
Незалежні відбиття		256				234			
Загальний ізотропний В-фактор, нм ²		$0,23(2) \cdot 10^{-2}$				$0,55(2) \cdot 10^{-2}$			
Фактор недостовірності		$R_B = 0,061$				$R_B = 0,067$			

*Заповнення позиції.

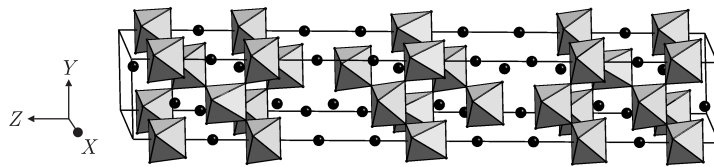

Рис. 2. Структура сполуки $\text{Ba}_6\text{Ta}_4\text{SnO}_{18}$ у вигляді октаедрів $(\text{Ta},\text{Sn})\text{O}_6$ та атомів Ва

—O—Ba(2)—O—. Із 12 атомів оксигену зовнішньоблочного поліедра $\text{Ba}(2)\text{O}_{12}$ дев'ять (шість O(2) та три O(3)) належать до того самого блока, що й атоми Ва(2), а три атоми O(2) — до сусіднього (див. рис. 3). Координаційним поліедром внутрішньоблочних атомів Ва(1) і Ва(3) також є кубооктаедр.

Необхідність “зшивання” в ШПС $\text{Ba}_6\text{B}_4^{\text{V}}\text{SnO}_{18}$ ($\text{B}^{\text{V}} — \text{Nb}, \text{Ta}$) перовськітоподібних блоків між собою через зв'язки —O—Ba(2)—O— обумовлює більшу деформацію зовнішньоблочних поліедрів $\text{Ba}(2)\text{O}_{12}$ у порівнянні з внутрішньоблочними кубооктаедрами $\text{Ba}(1)\text{O}_{12}$ й $\text{Ba}(3)\text{O}_{12}$.

Таблиця 2. Деякі міжатомні відстані та ступінь деформації (Δ) поліедрів BaO_{12} , NbO_6 , TaO_6 , SnO_6 та $(\text{Ta},\text{Sn})\text{O}_6$ у кристалічній структурі сполук $\text{Ba}_6\text{B}_4^{\text{V}}\text{SnO}_{18}$

$\text{Ba}_6\text{Nb}_4\text{SnO}_{18}$		$\text{Ba}_6\text{Ta}_4\text{SnO}_{18}$	
атоми	d , нм	атоми	d , нм
Ba(1)—3O(3)	0,278(2)	Ba(1)—3O(3)	0,271(2)
3O(1)	0,279(2)	6O(1)	0,290(2)
6O(1)	0,291(3)	3O(1)	0,318(3)
Ba(1)—O _{сеп}	0,285	Ba(1)—O _{сеп}	0,292
$\Delta\text{Ba}(1)\text{O}_{12}$	$5 \cdot 10^{-4}$	$\Delta\text{Ba}(1)\text{O}_{12}$	$33 \cdot 10^{-4}$
Ba(2)—3O(2)*	0,258(1)	Ba(2)—3O(2)*	0,258(2)
6O(2)	0,292(2)	6O(2)	0,297(3)
3O(3)	0,328(3)	3O(3)	0,340(3)
Ba(2)—O _{сеп}	0,2925	Ba(2)—O _{сеп}	0,298
$\Delta\text{Ba}(2)\text{O}_{12}$	$72 \cdot 10^{-4}$	$\Delta\text{Ba}(2)\text{O}_{12}$	$95 \cdot 10^{-4}$
Ba(3)—3O(2)	0,278(2)	Ba(3)—3O(2)	0,259(2)
6O(3)	0,291(3)	3O(1)	0,287(2)
3O(1)	0,313(3)	6O(3)	0,291(2)
Ba(3)—O _{сеп}	0,293	Ba(3)—O _{сеп}	0,282
$\Delta\text{Ba}(3)\text{O}_{12}$	$19 \cdot 10^{-4}$	$\Delta\text{Ba}(3)\text{O}_{12}$	$23 \cdot 10^{-4}$
Nb(1)—3O(2)	0,198(1)	(Ta, Sn)(1)—3O(2)	0,199(1)
3O(3)	0,225(2)	3O(3)	0,217(2)
Nb(1)—O _{сеп}	0,2115	(Ta, Sn)(1)—O _{сеп}	0,208
$\Delta\text{Nb}(1)\text{O}_6$	$41 \cdot 10^{-4}$	$\Delta(\text{Ta},\text{Sn})(1)\text{O}_6$	$19 \cdot 10^{-4}$
Nb(2)—3O(3)	0,197(2)	(Ta, Sn)(2)—3O(3)	0,198(1)
3O(1)	0,216(2)	3O(1)	0,212(2)
Nb(2)—O _{сеп}	0,2065	(Ta, Sn)(2)—O _{сеп}	0,205
$\Delta\text{Nb}(2)\text{O}_6$	$21 \cdot 10^{-4}$	$\Delta(\text{Ta}, \text{Sn})(2)\text{O}_6$	$12 \cdot 10^{-4}$
Sn—6O(1)	0,200(3)	Ta—6O(1)	0,202(2)
Sn—O _{сеп}	0,200	Ta(3)—O _{сеп}	0,202
ΔSnO_6	0	$\Delta\text{Ta}(3)\text{O}_6$	0

Примітка. Ступінь деформації поліедрів MeO_n у кристалічній структурі $\text{Ba}_6\text{B}_4^{\text{V}}\text{SnO}_{18}$ розраховували за такою формулою: $\Delta = 1/n \sum [(R_i - \bar{R})/\bar{R}]^2$, де R_i — відстані Me—O ; $\bar{R}$ — середня відстань Me—O ; n — координаційне число [8].

*Міжблочна відстань (O2 — атом оксигену октаедра $\text{Me}(1)\text{O}_6$ із сусіднього перовськітоподібного блока).

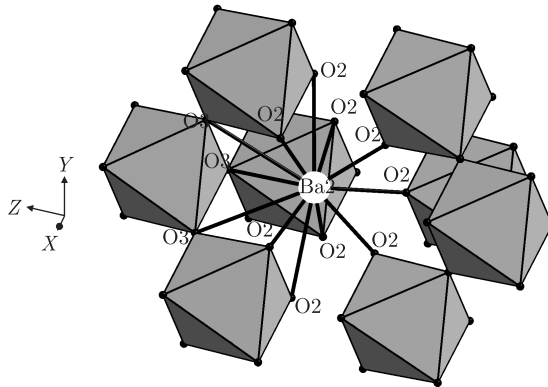

Рис. 3. Будова міжблочної границі в шаруватій перовськітоподібній структурі сполуки $\text{Ba}_6\text{Nb}_4\text{SnO}_{18}$

Як показали результати уточнення структури, найбільш істотна відмінність між ШПС $\text{Ba}_6\text{Nb}_4\text{SnO}_{18}$ й $\text{Ba}_6\text{Ta}_4\text{SnO}_{18}$ полягає в характері розподілу атомів типу В у межах п'ятишарового перовськітоподібного блока. В ШПС $\text{Ba}_6\text{Nb}_4\text{SnO}_{18}$ розподіл атомів Nb й Sn має повністю упорядкований характер з локалізацією атомів Sn лише в центральній частині п'ятишарового перовськітоподібного блока, а атомів ніобію тільки в зовнішньоблочному та проміжному шарах перовськітоподібного блока. Характер локалізації атомів Ta й Sn у ШПС $\text{Ba}_6\text{Ta}_4\text{SnO}_{18}$ є частково упорядкованим із статистичним розподілом атомів Sn й Ta по (Ta,Sn)(1) і (Ta,Sn)(2) позиціях перовськітоподібного блока і розташуванням у центральній частині блока лише атомів Ta (див. табл. 1).

Тенденція до упорядкування в іонних кристалах визначається в основному різницею іонних зарядів Δq і радіусів ΔR_B та електронною будовою катіонів. Оскільки розмір і заряд іона Nb^{5+} однакові з іоном Ta^{5+} , то це дає підстави стверджувати, що різний розподіл Sn^{4+} , Nb^{5+} й Ta^{5+} у ШПС $\text{Ba}_6\text{B}_4\text{SnO}_{18}$ зв'язаний в основному з електронною будовою катіонів Nb^{5+} й Ta^{5+} . На користь цього висновку свідчить також схожість характеру локалізації атомів чотиривалентних елементів у ШПС $\text{Ba}_6\text{Nb}_4\text{SnO}_{18}$ й $\text{Ba}_6\text{Nb}_4\text{TiO}_{18}$ [7]. Хоча в ШПС $\text{Ba}_6\text{Nb}_4\text{TiO}_{18}$ розподіл атомів титану та ніобію має частково впорядкований характер, але основна частина атомів титану зосереджена в центральному та проміжному шарах перовськітоподібного блока, а частка атомів ніобію є найбільшою в зовнішньоблочному та проміжному шарах блока.

Зіставлення довжин зв'язків $\text{Me}-\text{O}$ та ступенів деформації (Δ) октаедрів MeO_6 у ШПС $\text{Ba}_6\text{B}_4\text{SnO}_{18}$ ($\text{B}^V - \text{Nb}, \text{Ta}$) показало, що центральні октаедри перовськітоподібних блоків $\text{Sn}(3)\text{O}_6$ й $\text{Ta}(3)\text{O}_6$ є практично ідеальними (їх $\Delta = 0$), у той час як для октаедрів $\text{Nb}(1)\text{O}_6$, $\text{Nb}(2)\text{O}_6$, (Ta,Sn)(1) O_6 та (Ta,Sn)(2) O_6 характерними є досить значні різниці в довжинах зв'язків $\text{Me}-\text{O}$ (0,014–0,027 нм) та величина Δ ($(12-41)10^{-4}$) (див. табл. 2). Найдеформованішими є зовнішньоблочні октаедри $\text{Nb}(1)\text{O}_6$ й (Ta,Sn)(1) O_6 .

Таким чином, нами встановлено можливість отримання перших оловомісних п'ятишарових представників сімейства шаруватих сполук $\text{A}_n\text{B}_{n-1}\text{O}_{3n}$ складу $\text{Ba}_6\text{B}_4\text{SnO}_{18}$ ($\text{B}^V - \text{Nb}, \text{Ta}$) та визначено особливості будови їх ШПС. До їх числа насамперед слід віднести нестатистичний та значно відмінний характер локалізації атомів B^V й Sn у перовськітоподібних блоках ШПС сполук $\text{Ba}_6\text{B}_4\text{SnO}_{18}$ ($\text{B}^V - \text{Nb}, \text{Ta}$), який, безумовно, буде впливати на електрофізичні властивості цих сполук.

1. *Lichtenberg F., Herrnberge A., Wiedenmann K.* Synthesis, structural, magnetic and transport properties of layered perovskite-related titanates, niobates and tantalates of the type $A_nB_nO_{3n+2}$, $A^IA_{k-1}B_kO_{3k+1}$ and $A_mB_{m-1}O_{3m}$ // *Progr. Sol. State Chem.* – 2008. – **36**, No 4. – P. 253–387.
2. *Zhang H., Fang L., Dronskowski R. et al.* Some $A_6B_5O_{18}$ cation-deficient perovskites in the $BaO-La_2O_3-TiO_2-Nb_2O_5$ system // *Ibid.* – 2004. – **177**, No 11. – P. 4007–4012.
3. *Zhang H., Fang L., Su H.* Microwave dielectric properties of a new $A_6B_5O_{18}$ -type cation deficient perovskites: $Sr_3LaTi_2Nb_3O_{18}$ // *J. Mat. Sci.: Mater. Electron.* – 2009. – **20**, No 8. – P. 741–744.
4. *Fang L., Zhang H., Chen L. et al.* Preparation and characterization of new dielectric ceramics $Ba_5LnTi_2Nb_3O_{18}$ ($Ln = La, Nd$) // *Ibid.* – 2005. – **16**, No 1. – P. 43–46.
5. *Абакумов А. М., Антипов Е. В., Ковба Л. М. и др.* Сложные оксиды со структурами когерентного сращения // *Успехи химии.* – 1995. – **64**, № 8. – С. 769–780.
6. *Марків В. Я., Белявіна Н. М.* Апаратно-програмний комплекс для дослідження полікристалічних речовин за їх дифракційними спектрами // *Тез. доп. Другої міжнар. конф. “Конструкційні та функціональні матеріали”, 14–16 жовт., 1997.* – Львів: Вид-во наук. тов-ва ім. Т. Г. Шевченка, 1997. – С. 260–261.
7. *Duivenboden H. C., Zandbergen H. W., Ijdo D. J. W.* Hexabarium titanium (IV) tetranioabate (V); a Rietveld refinement of neutron powder diffraction data // *Acta Crystallogr.* – 1986. – **C42**, No 3. – P. 266–268.
8. *Shannon R. D.* Revised effective ionic radii and systematic studies of interatomic distances in halides and halogenides // *Acta Crystallogr.* – 1976. – **A32**, No 5. – P. 751–767.

Київський національний університет
ім. Тараса Шевченка

Надійшло до редакції 10.09.2012

Ю. А. Титов, Н. Н. Белявина, В. Я. Марків,
член-корреспондент НАН України **Н. С. Слободяник, В. В. Полубинский**

Синтез и кристаллическая структура ниобатостанната и танталостанната бария

Термообработкой совместноосажденных гидроксокарбонатов синтезированы соединения $Ba_6B_4^V SnO_{18}$ ($B^V - Nb, Ta$), методом рентгеновской дифракции на порошках определены их кристаллические слоистые перовскитоподобные структуры (СПС). Установлена принадлежность кристаллических структур соединений $Ba_6B_4^V SnO_{18}$ ($B^V - Nb, Ta$) к структурному типу $Ba_6Nb_4TiO_{18}$. Параметры элементарных ячеек $Ba_6B_4^V SnO_{18}$, нм: $a = 0,58021(3)$, $c = 4,2553(3)$ ($B^V - Nb$); $a = 0,5798(1)$, $c = 4,263(1)$ ($B^V - Ta$), пространственная группа $R-3m$. Значения факторов недоверности R_B составляют 0,061 ($B^V - Nb$) и 0,067 ($B^V - Ta$). Проанализированы особенности СПС соединений $Ba_6B_4^V SnO_{18}$ и установлены взаимосвязи состав – строение СПС.

Y. A. Titov, N. M. Belyavina, V. Ya. Markiv,
Corresponding Member of the NAS of Ukraine **M. S. Slobodyanik, V. V. Polybinskii**

Synthesis and crystal structure of barium niobatostannate and tantalostannate

$Ba_6B_4^V SnO_{18}$ ($B^V - Nb, Ta$) have been synthesized by heat treatment of co-precipitated hydroxycarbonates, and their crystal layer perovskite-like structures (LPS) are determined by X-ray powder diffraction. It is found that the crystal structures of $Ba_6B_4^V SnO_{18}$ ($B^V - Nb, Ta$) belong to the $Ba_6Nb_4TiO_{18}$ -type structure. The cell constants of $Ba_6B_4^V SnO_{18}$ are, nm: $a = 0.58021(3)$, $c = 4.2553(3)$ ($B^V - Nb$), $a = 0.5798(1)$, $c = 4.263(1)$ ($B^V - Ta$), and the space group is $R-3m$. The final R_B value is equal to 0.061 ($B^V - Nb$) and 0.067 ($B^V - Ta$). The peculiarities of LPS of $Ba_6B_4^V SnO_{18}$ are analyzed, and the composition–constitution correlations of LPS have been identified.